

Σχέσεις Κράτους και Θρησκείας

Εισαγωγή

Η σημασία της θρησκείας τόσο στην ιστορία όσο και στη σύγχρονη πραγματικότητα των κοινωνιών την Ευρώπης αποτελεί δεδομένο. Από την εποχή του Διαφωτισμού και έπειτα, η θέση της θρησκείας και των πεποιθήσεων άρχισε σταδιακά να προσαρμόζεται στα δεδομένα της εκκοσμίκευσης, η οποία θεσμοθετήθηκε με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα. Έτσι, στο ένα άκρο έχουμε το γαλλικό μοντέλο της *laïcité*, με τον αυστηρό διαχωρισμό κράτους και θρησκείας στο δημόσιο βίο, στη μέση συναντάμε περιπτώσεις συνεργασίας μεταξύ του κράτους και θρησκείας, όπως στην Ισπανία και την Ιταλία, ενώ στο άλλο άκρο βρίσκονται τα κράτη με θεσμοθετημένη θρησκεία, όπως στη Δανία, τη Μάλτα, τη Μεγάλη Βρετανία, και την Ελλάδα. Το Άρθρο 3 του Συντάγματος του 1975 ορίζει την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία του Χριστού ως επικρατούσα θρησκεία του κράτους.

Αν και η Ελλάδα δεν αποτελεί εξαίρεση στο μοντέλο αναγνωρισμένης θρησκείας, η ισχυρή ταύτισης της ελληνικής ταυτότητας με την Ορθοδοξία ξεπερνούν την απλά θεσμοθετημένη σχέση τους. Οι επιπτώσεις αυτής της σύμπλευσης διαφαίνονται σε πολλά επίπεδα: αγιασμός στην έναρξη κάθε σχολικής χρονιάς, βάφτιση στην Ορθόδοξη εκκλησία, μάθημα των θρησκευτικών στο σχολείο επικεντρωμένο στις αρχές και στο δόγμα της Ορθοδοξίας, παρουσία θρησκευτικών εικόνων σε δημόσια κτήρια, όπως σε σχολεία, δικαστήρια, κτλ. Αυτές οι πρακτικές έχουν σοβαρές επιπτώσεις στην αντιμετώπιση της θρησκευτικής διαφορετικότητας ευρύτερα στην ελληνική κοινωνία. Χαρακτηριστικό είναι ότι μέχρι πρόσφατα, η Ελλάδα κατείχε το μεγαλύτερο αριθμό καταδικαστικών αποφάσεων σε θέματα θρησκευτικών δικαιωμάτων από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹.

¹ Από το 2022, την πρωτιά κατέχει η Ρωσία (δες [Violations by Article and by State](#)).

Η ουδετερότητα του Κράτους ως βασική προϋπόθεση της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας

Ο διαχωρισμός Εκκλησίας- Κράτους, αν και θεμιτός, δεν αποτελεί βασική προϋπόθεση για τον περιορισμό της επιρροής της επικρατούσας θρησκείας και την προστασία των μειονοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι χώρες που, αν και δεν έχουν θεσμοθετημένο διαχωρισμό, διαπρέπουν στην προώθηση της διαφορετικότητας και της ισονομίας (π.χ. Μεγάλη Βρετανία, Δανία). Από την άλλη, περιπτώσεις αυστηρού διαχωρισμού και απαγόρευσης θρησκευτικών συμβόλων, όπως η Γαλλία αλλά και το Βέλγιο, έχουν οδηγήσει σε ακραίες αντιδράσεις, με μεγάλα ποσοστά ριζοσπαστικοποίησης και τρομοκρατίας με θρησκευτική χροιά. Τέλος, ο μη παρεμβατικός θρησκευτικός πλουραλισμός, όπως στις ΗΠΑ, μπορεί να οδηγήσει σε μία ανεξέλεγκτη επιρροή διαφορετικών θρησκευτικών κοινοτήτων στην εκπαίδευση και στην πολιτική γενικότερα.

Άρα τι μοντέλο θέλουμε για την Ελλάδα;

Η συνταγματική αναθεώρηση, που θα επαναπροσδιόριζε την θέση της «επικρατούσας θρησκείας» στα Άρθρα 3 και 16, θα ήταν σαφώς επιθυμητή. Μία τέτοια δραστική μεταρρύθμιση απαιτεί απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και ευρεία στήριξη από την κοινωνία. Όμως και χωρίς τη συνταγματική αναθεώρηση, μπορεί να εξισορροπηθεί η επιρροή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και να επιτευχθεί η ισονομία μέσα από συγκεκριμένες νομοθετικές ρυθμίσεις και πολιτικές παρεμβάσεις.

1. Νομική υπόσταση των θρησκευτικών κοινοτήτων

Δεδομένου ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι μη κυβερνητικός οργανισμός, θα πρέπει να απωλέσει τον χαρακτήρα του Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου (ΝΠΔΔ), ώστε να μην απολαμβάνει πλέον της προστασίας και των προνομίων που έχουν τα κρατικά ΝΠΔΔ. Έτσι, η Εκκλησία θα γίνει Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου (ΝΠΙΔ) και θα χρηματοδοτείται αποκλειστικά από τις εισφορές των πιστών, από τις επιχειρηματικές δραστηριότητές της και τη διαχείριση και εκμετάλλευση της περιουσίας της. Για τα έσοδά της και την περιουσία

της θα φορολογείται κατά τα διαλαμβανόμενα στη σχετική νομοθεσία. Με τον τρόπο αυτό η εκκλησία αποκτά την πλήρη ανεξαρτησία της και μπορεί να ορίζει τα του οίκου της κατά βούληση, χωρίς να υποχρεούται να παρίσταται σε χώρους και τελετές του κράτους.

Συνεπώς, ούτε θα διορίζονται με Προεδρικά Διατάγματα οι επίσκοποι ούτε θα υπάρχει υποχρέωση χρήσης του ΑΣΕΠ για τους εκκλησιαστικούς υπαλλήλους, ούτε βέβαια θα έχει η Εκκλησία ατέλειες ή δικονομικά προνόμια.

Περαιτέρω, θα πρέπει να διακανονιστούν οι εκατέρωθεν οικονομικές εκκρεμότητες και το Ελληνικό Δημόσιο θα πρέπει να σταματήσει να μισθοδοτεί και να ασφαρίζει τους κληρικούς με ένα καλά σχεδιασμένο πρόγραμμα σταδιακής μετάβασης, που θα διασφαλίζει τα εργασιακά και ασφαλιστικά τους δικαιώματα.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν θα έχει κανένα ρόλο στη διαδικασία νομικής αναγνώρισης των θρησκευτικών κοινοτήτων της χώρας, οι οποίες θα απολαμβάνουν τα δικαιώματά τους ως (ΝΠΙΔ), σύμφωνα με το νόμο για την οργάνωση της νομικής μορφής των θρησκευτικών κοινοτήτων και των ενώσεών τους (4301/2014).

2. Θρησκευτικές και πολιτικές τελετές

Το ελληνικό κράτος σέβεται τη διαφορετικότητα και την επιλογή ζευγαριών να παντρεύονται με θρησκευτικό τρόπο, σύμφωνα με τα δικά τους πιστεύω. Για να έχουν διοικητική ισχύ, οι θρησκευτικές τελετές γάμου θα πρέπει να πληρούν τις συγκεκριμένες προϋποθέσεις, σύμφωνα με το Άρθρο 1367 του Αστικού Κώδικα.

Η ονοματοδοσία των παιδιών είναι ούτως ή άλλως υποχρεωτική και ανεξάρτητη από θρησκευτικές τελετές βάπτισης.

Οι κηδείες μπορεί να γίνονται με θρησκευτικό ή πολιτικό τρόπο, στην οποία περίπτωση δεν περιλαμβάνονται ιεροπραξίες. Οι δημοτικές αρχές θα πρέπει υποχρεωτικά να παρέχουν χώρους τελετής, ταφής ή

αποτέφρωσης για ανθρώπους διαφορετικών θρησκειών και πεποιθήσεων, χωρίς την παρέμβαση της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

3. Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση στην Ελλάδα αποτελούσε έναν από τους βασικούς τομείς επιρροής της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 16 του Συντάγματος, «η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της *εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης*».

Για να μπορέσει η εκπαίδευση στην Ελλάδα να αποκτήσει ουδέτερο χαρακτήρα, που θα σέβεται όλες τις διαφορετικές πεποιθήσεις, προτείνουμε τις παρακάτω μεταρρυθμίσεις:

- Την προαιρετική παρουσία σε όλες τις μορφές θρησκευτικών τελετών στα σχολεία (αγιασμός, πρωινή προσευχή, συμμετοχή σε εκκλησιασμούς, κτλ.) χωρίς την ανάγκη υπεύθυνης δήλωσης ή δήλωσης οποιασδήποτε φύσης προσωπικών δεδομένων, διαφυλάσσοντας και τη λεγόμενη αρνητική θρησκευτική ελευθερία των μαθητών, δηλαδή το δικαίωμα να είναι κανείς άθρησκος ή άθεος.
- Το τωρινό μάθημα θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, παρόλες τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις και προσπάθειες, δεν παύει να έχει ως επίκεντρο την Ορθοδοξία και να διδάσκεται αποκλειστικά από θεολόγους. Γι' αυτό το λόγο είναι απαραίτητη η δημιουργία εναλλακτικού μαθήματος των θρησκευτικών. Όπως και σε άλλες χώρες της Ευρώπης (όπως στην Αγγλία, τη Σκωτία και τη Γερμανία), το εναλλακτικό μάθημα θα επικεντρώνεται στη μελέτη της Ηθικής ή/της Κοινωνιολογίας και Ιστορίας των Θρησκειών. Οποιοσδήποτε μαθητής ή μαθήτρια θα μπορεί να το επιλέξει είτε μόνος/η του/ης (εφόσον έχει κλείσει το 15^ο έτος) ή με την υπογραφή ενός γονέα ή κηδεμόνα (χωρίς την ανάγκη αιτιολόγησης ή δήλωσης προσωπικών δεδομένων).
- Σε περίπτωση, τέλος, που υπάρχει επαρκής αριθμός μαθητών (με χαμηλότερο όριο των 5), το δημόσια σχολείο πρέπει να

παρέχει μάθημα θρησκευτικών σε μειονοτικά δόγματα και θρησκείες (όπως στην Αυστρία, στη Γερμανία και στην Ισπανία).

Συγγραφή κειμένου: [Μαργαρίτα Μαρκοβίτη](#) (PhD, “Education and Religious Freedoms in Europe”, London School of Economics; καθηγήτρια Συγκριτικής Πολιτικής, IE University, Spain), με ενσωματωμένες ιδέες του κειμένου «Διαχωρισμός Κράτους και Εκκλησίας» (Ζωή Αρβανίτη, Σταύρος Θεοδωράκης, Πάτροκλος Καζάζης, Ανδρέας Κοσμάτος, Δημήτρης Κτενίδης, Βασίλης Κωτούλας).